

Eleştirinin Sefaleti: Batı'dan 15 Temmuz Darbe Girişimini Okumak

Ali Balcı*

Yıldırım Turan**

Öz

Bu çalışma Türkiye'deki başarısız 15 Temmuz Darbe Girişimi ve sonrasında yaşananların Batı'da nasıl temsil edildiği ile ilgilidir. Çarpıtılmış bir temsilin Batı medyasına egemen olduğu göz önüne alınır, bu çalışma temelde neden Sağ ve Sol 15 Temmuz darbe girişimi hakkında aynı resmi sundu sorusunu sormaktadır. Bu soruyu cevaplamak için bu çalışma "iyi Müslüman Kütü Müslüman'a karşı" ve "direniş sevdası" gibi iki kavramı kullanmaktadır. İlkine göre, Sağ darbe girişimi hakkında böylesine çarpık bir resim sundu çünkü "iyi Müslüman Kütü Müslüman'a karşı" üzerine temellenen mantalitesi darbe yapmasına rağmen Gülen'in masum, Erdoğan'ı kötülüklerin kaynağı olarak okumaya endeksli. Sol'a gelince Erdoğan'ı mutlak lider ve diğer geri kalanı ise muhalif hareketler olarak gördü. Bu varsayımdan kaynaklanan 'ya Erdoğan darbeyi daha büyük bir iktidar için kullanırsa' korkusu Sol'un bakışını zehirledi.

Anahtar Kelimeler

15 Temmuz Darbe Girişimi, Sol, Sağ, Batı medyası, Şarkiyatçılık

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Sakarya/Türkiye

alibalci@sakarya.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü – Sakarya/Türkiye

yildirimturan@sakarya.edu.tr

Giriş

15-16 Temmuz 2016'da Türk Silahlı Kuvvetleri içinde Fethullah Gülen'e bağlılık temelinde hareket eden bir grup asker seçilmiş sivil hükûmeti devirmek amacıyla yönetime el koyup ülke genelinde olağanüstü hal ilan etti. Bu süreçte Türkiye Büyük Millet Meclis'i F16 uçaklarıyla bombalandı, mevcut seçilmiş Cumhurbaşkanı'na yönelik suikast girişiminde bulunuldu, İstanbul Boğaziçi Köprüsü başta olmak üzere yoğun kullanılan kamusal alanlar askeri araçlar ile kapatıldı, 179 sivil, 62 polis ve 5 asker olmak üzere 246 kişi öldürüldü ve binlerce kişi yaralandı (Anadolu Ajansı 2016). Sırasıyla 1960, 1962, 1971, 1980, 1997 ve 2007 yıllarında darbe, darbe girişi ve muhtıralar yaşayan Türkiye, 15 Temmuz darbe girişimini, kalabalıkların sokağa inmesi, darbelerin zamanlama hataları, medyanın sivil iktidar yanında durması, polis ve bir kısım askerinin karşı tavır alması, sivil siyasetin kararlı direnişi gibi dinamikler sayesinde bertaraf edebildi. 1980'lerden itibaren ordu, yargı ve polis başta olmak üzere devletin temel kurumlarını ele geçirmeye çalışan¹ "dini" bir hareket, bu amacına engel olduğunu düşündüğü siyasi iktidarı devlet içinde yerleşmiş kadroları vasıtasıyla zor kullanarak devirmeye ve "devleti bütünüyle ele geçirmeye" (Reynolds 2016) çalışmış, fakat bu girişiminde başarısız olmuştur. Bu girişim sekteye uğratıldıktan sonra hükûmet, tüm ülkede geçerli olacak bir olağanüstü hal ilan etmiş ve darbe girişimde bulunan örgütün devletin kurumlarına "sızmış" tüm mensuplarını ve bu harekete finansal destek sağlayan özel kuruluşları tasfiye etmeye başlamıştır.²

Darbe girişiminin ardından eski CIA direktörü ve Türkiye ve Ortadoğu ile ilgili yazdığı kitaplarla bilinen Graham E. Fuller, *Huffington Post* için Gülen'i savunan ve Türk hükûmetinin darbe girişime karşı verdiği tepkiyi eleştiren bir yazı kaleme aldı. Yazıda şu ifadeleri kullandı (Fuller 2016):

Gülen yıllardır kendi takipçilerinin, hatta dini inancını açık eden herhangi birinin, dışlandığı bir orduda ciddi bir darbeyi organize etme kapasitesine sahip değildir. Türk istihbaratı yıllardır bu hareketi takip ediyor... Neden Gülen kendi görüşlerine böylesine ters ve [Recep Tayyip] Erdoğan'a karşı en zayıf olduğu bir zamanda bir darbe yapmayı tercih etsin ki?

Üstelik Fuller'e göre, Gülen hareketine karşı "Stalin tarzı bir tasfiye politikası izleyen" Erdoğan'ın yönetimi altındaki Türkiye, hızlı bir şekilde uluslararası düzlemde dışlanmış bir devlete dönüşüyor ve kendi sonunu hazırlıyor.

Fuller bu erken ifadelerinde yalnız kalmadı ve Batı'daki medya, sağ ya da sol eğilimleri fark etmeksizin, darbe girişimine ilişkin yaptığı analizlerde benzer argümanları kullandı. İngiltere'nin sol eğilimli çok okunan gazetesi *Guardian* ile ABD'deki sağ siyasetin sözcüsü *FOX News* darbe girişimi ve sonrasındaki süreç söz konusu olduğunda aynı nokta birleştiler. Sağ ve sol kamusal figürler ve aydınlar darbe girişiminde bulunanlara yönelik yaptırımları Stalin ve Hitler dönemindeki uygulamalara benzeterek Türkiye'de Erdoğan'ın kontrolü altında bir diktatörlüğün sağladığını ileri sürdüler.

Bu noktada çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilebilir: Batı'daki özelde sağ ve sol entelektüeller, genelde ise bu iki kampı temsil eden gazete ve diğer yayın organları için Türkiye'deki darbe girişimi neden Erdoğan ve onun siyaset yapma biçimi kadar ilgi çekici değil? Soruyu başka biçimde yeniden sormak gerekirse, Batılı okuyucu (hatta Türkiyeli okuyucular) neden 15-16 Temmuz'da ve sonrasında yaşananları demokratik bir direniş olarak sunan analizler değil de, bu süreci Türkiye'de bir süredir devam ettiği söylenen otoriter savrulmanın kritik eşiği olarak okumaya ve anlamaya yönlendirildiler? Batı medyası ve entelektüelleri üzerinden ülkesini anlamaya çalışan Türkiyeli okuyucunun kendi yaşadığı bir deneyimin (darbe ve ona karşı demokratik bir direniş) aslında anladığı şey olmadığı gibi tuhaf bir duruma sokulmasını nasıl anlayabiliriz? Elbette bu sadece medya ile sınırlı bir durum değil, Batı'daki sağ ya da sol birçok siyasi parti söz konusu koroya katılmış ve yukarıda Fuller'den alıntılanan okuma biçimini takip etmişlerdir. Dolayısıyla, Batılı siyasilerin Türkiye'deki demokratik siyasete yönelik destek açıklamaları "diktatörlük" temelinde geliştirdikleri Erdoğan eleştirilerinin gölgesinde kaldı. Bu noktada yukarıda çeşitli şekillerde sorulan soruyu yazının başlığını da içerecek şekilde tekrarlamakta fayda var: Batı'da sağ ve solun üzerinde birleştiği darbe ve darbe sonrasına ilişkin temsiller basitçe "eleştiri" kategorisine alınıp geçirilebilir mi yoksa bu temsiller belirli bir akıl yürütmenin çıktıları mıdır?

Bu çalışma yukarıdaki soruya tek bir cevap geliştirmek yerine sol gazeteler, siyasetçiler ve entelektüellerin temel düşünme mantalitesi ile sağdaki gazete, siyasetçi ve fikir insanlarının temel düşünme mantalitesine odaklanarak iki farklı açıklama sunmayı amaçlamaktadır. Buna göre, Batı sağı içinde yaşadığımız "medeniyetler çatışması" ikliminde İslam dünyasına yönelik geliştirdiği temel varsayımda Fethullah Gülen'i konumlandığı yer (iyi-kötü Müs-

lüman ikiliğinde iynin temsilcisi) nedeniyle darbeyi gerçekleştirenleri değil, ona karşı mücadele eden siyasal iktidarı eleştirisinin hedefine koymuştur. Sol ise “direniş sevdası” olarak isimlendirilebilen, her durumda iktidar eleştirisi yapmak ve bunun karşılığında iktidara yönelik muhalefet/direniş hareketlerini kutsamak gibi yerleşik (!) refleksi nedeniyle sağ ile benzer bir sonuca varmış, Türkiye’de darbe girişimine ve darbe sonrası pratiklere kaba hatlarıyla aynı tepkiyi göstermiştir. Elbette bu iki argüman, tıpkı Karl Marks’ın Doğu söz konusu olunca düştüğü yanılgıda, yani farklı düşünceyi temsil eden George W. Hegel ile aynı yargıya varmasında olduğu gibi,³ bugün Batı’daki sağ ve solu aynı yargıda birleştiren Doğu’ya dair sarsılmaz varsayımın önemini küçümsemiyor. Tarihin uzun pişme sürecinde katlaşıp şaşmaz bir reflekse dönüşen bu varsayım göre, Doğu demokratik değildir ancak Batı’nın reçeteleri içinde kaldığı sürece demokratik olma yolunda ilerleyebilir ve bu nedenle Doğu’daki bağımsız (Doğu’nun kendi başına ürettiği) siyasal pratikler “Doğu despotizminin” semptomları olmaya mahkûmdur.⁴

Çalışma buraya kadar ana hatları ile özetlenen soru ve argümanları şöyle bir yol izleyerek detaylandırmayı amaçlamaktadır: İlk olarak Batı sağından Türkiye’deki darbeye ilişkin geliştirilen görme biçimlerinden farklı örnekler sunarak bu örnekler arasında kendisini sürekli tekrarlayan temel dinamik ortaya konulacak. Daha sonra bu temel dinamiğin nasıl çalıştığı ve bu dinamiğin çalışmasında sağın İslam dünyasına yönelik geliştirdiği “iyi Müslüman, kötü Müslüman” ayrımının nasıl merkezi bir rol oynadığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bir sonraki aşamada benzer ele alma biçimi solun darbe girişimi sonrası Türkiye siyasetine bakışına uyarlanacak ve bu bakışı belirleyen temel akıl yürütme olduğu düşünülen “direniş sevdası” olgusuna daha yakından bakılacaktır. Bu iki temel farklı akıl yürütmeye rağmen, sağ ve solun genelde Batı dışı dünya özelde ise Türkiye söz konusu olduğunda benzer noktada buluşmasını sağlayan yukarıda bahsedilen “doğu despotizmi” refleksine biraz daha yakından bakılacaktır.

‘İyi Müslümanlar’ Başarısız Oldu: Batı Sağ’ında 15 Temmuz

Fox News Türkiye’deki darbe girişimini kendi bünyesinde strateji analisti olarak çalışan Amerikan ordusundan emekli eski bir asker Ralph Peters’in yorumları ile duyurdu.⁵ Darbe girişimin henüz bastırıldığı bir tarihte 16 Temmuz günü “Türkiye’nin son umudu da ölüyor” başlıklı bir yorum yazısında Peters (2016b) şu cümleleri kurdu:

Cumartesi gecesinin başarısız darbesi, yönetimin İslamlaşmasını ve toplumsal düşüşü önlemek açısından Türkiye'nin son şansıydı. Batılı liderlerin refleksi ise, anlamayı reddettikleri bir darbe girişimini alelacele mahkûm etmek yönünde oldu. Ödülleri, zehirli bir İslâmî rejimin Avrupa'nın kapısına dayanması olacak... [B]üyük bir ülke, gözlerimizin önünde İslâmci şahinlerce yıkılıp yok edilirken, başkanımız 'demokrasi'sini övebiliyor. Trajik bir başarısızlığa uğrayan o darbe, bir ülkeyi ele geçirme girişimi değildi; sahipsiz bir umuttan ibaretti. Türkiye, askerlerin kendi kârları uğruna dizginlere sarıldığı bir cumhuriyeti değil. Türk Silahlı Kuvvetleri, neredeyse yüz yıldır ülkenin laik anayasasının bekçiliğini yapmakta... Şimdi, yeni Osmanlıcı vizyonuyla megalomanyak Erdoğan, bu darbeyi ülkenin İslamlaşmasını hızlandırmanın ve Türkiye'yi İslâm âlemini kaplayan karanlığa sürüklemenin gerekçesi olarak kullanacak... Recep Tayyip Erdoğan düpedüz İslâmcıdır ve Müslüman Kardeşler örgütüyle ilişkilidir. Başkan Obama, Müslüman Kardeşleri Ortadoğu'nun en büyük umudu sanıyor olabilir. Ne ki IŞİD, El Kaide ve Müslüman Kardeşler arasında bir amaç farkı değil, sadece âdâbı muaşeret açısından bir fark söz konusudur.

Peters'ı bu yargıya götüren şey darbe ya da sonrasında yaşananlar değildir. Peters, darbeden kısa süre önce 29 Haziran 2016'da yine *Fox News*'de kaleme aldığı bir analizinde Erdoğan'ı Suudiler, Pakistanlılar, Iraklı Sünniler ve Hitler'i ortaya çıkaran Weimar Cumhuriyeti dönemindeki muhafazakârlar ile aynı kefeye koymuş ve "İslam dünyasında hoşgörünün sembolü olan bir ülkeyi İslamlaştıran" lider olarak tanımlamıştır (Peters 2016a). Yine darbe girişiminden yaklaşık bir hafta sonra yazdığı bir başka yazıda darbe sonrasında binlerce kişinin tutuklanması ve on binlerce kişinin işlerinden atılması şeklindeki gelişmeleri hilafetin hazırlıkları olarak yorumlamış ve Erdoğan'ın sadece yeni-Osmanlı rüyası görmediğini aynı zamanda bir Türkün kontrolündeki hilafet sistemini arzuladığını yazmıştır. Ona göre (Peters 2016c):

ayaktakımından oluşan IŞİD'in hilafeti sadece yakında gelecek daha tutkulu bir hilafetin öncüsü" olduğu gibi darbe girişimi Erdoğan'a bu hilafet doğrultusunda daha önceden planladığı

tasfiyeleri hayata geçirme fırsatı sunmuştur. Üstelik Erdoğan bu rüyasını gerçekleştirmek için Reichstag yangınına muhalifleri tasfiye için kullanan Hitler gibi darbeyi kullanmakla kalmayacak Hitler'den çok daha avantajlı şartlara sahip: “şimdi o nüfusun yarısının, yani inancın ateşiyle sarhoş olanların, gerçek desteğini elde etmiş. Hitler'den daha iyi bir seçim başarısına sahip. “Mein Kampf” Kutsal Kuran'la kıyaslanmaz bile.

Türkiye ve Ortadoğu konusunda çalışmaları ile bilinen Amerikalı “bölge uzmanları” Daniel Pipes⁶, Aaron David Miller⁷, ve Michael Rubin açık bir şekilde yeni-Şarkiyatçı geleneğe yaslanan akıl yürütmelerini açığa vurdular. Örneğin Rubin, 15 Temmuz 2016 tarihli çevrimiçi *Foreign Affairs* dergisindeki “Darbe için Erdoğan kendinden başkasını suçlayamaz” başlıklı yorum yazısında darbe girişiminin temel sorumlusu olarak Erdoğan'ı ve uyguladığı otoriter yöntemleri gösterdi ve darbenin başarısız olmasından hareketle şöyle bir gelecek öngörüsünde bulundu: “Darbeden sağ çıkan Erdoğan'ın içgüdüsel tepkileri baskıları arttırabilir. Hem gerçek hayattaki hem de süslü hayal dünyasındaki komplo teorilerinin her türlüüne artık inanmaya daha yakın” (Rubin 2016a). Rubin'in Gülen'i temize çıkaran ve darbenin temel sorumlusu olarak Erdoğan'ı işaret eden bu yaklaşımı, iki isim arasında varsaydığı temel bir ikiliğe dayanıyor. Nitekim 20 Mayıs 2015'te ABD'deki neo-muhafazakârların yayın organı *Commentary*'de kaleme aldığı “Fethullah Gülen'i Yeniden Düşünmek” başlıklı yazısında şunları yazmıştı (Rubin 2015)

Erdoğan gittiğinde, kendisi şundan emin ki iktidardan gitmesi halinde ya hapiste ya da Suudi Arabistan'da sürgünde ölecek, AKP hayatta kalamayacak. Parçalanıp dağılacak ve koalisyonlar altındaki müzakere siyaseti geri gelebilecek. Bu yeni gelecekte Fethullah Gülen'in takipçileri muhtemelen pozitif bir rol oynayacaklar ve Erdoğan döneminin özelliği olan korku sistemini ve dinin arsızca kullanımını tersine çevirecekler.

Bu görme biçimi Batı'daki aşırı muhafazakâr sağ isimler ile sınırlı değildir. Örneğin askeri strateji konusunda yazdığı önemli kitaplarla bilinen Edward Luttwak (2016), *Foreign Policy* dergisinde kaleme aldığı yazıda şu ifadeleri kullanmıştır:

...darbeciler başarılı bir darbe için gereken ilk kuralı, “başka her şeyden önce hükûmetin başını almak ya da öldürmek”, ihlal ettiler. Erdoğan’ı taraftarlarına darbeye direniş çağrısı yapabilecek şekilde boşta bıraktılar. Hayli ironik olansa, Erdoğan’ın, Atatürk’ün portesi altında konuşuyor olmasıydı. Çünkü Atatürk’ün kurduğu modern laik devleti İslami bir Cumhuriyet’e döndürmeye çalışan kişi Erdoğan’dı.

Tıpkı diğer isimler gibi Luttwak için de Türkiye söz konusu olduğunda Atatürk’te ve takipçilerinde temsilini bulan modern/laik Türkiye ile Erdoğan ve destekçilerinde karşılığını bulan İslamcı bir devlet üzerine kurulan ikilik temel başlangıç noktası olmaktadır. Söz konusu varsayım, Türkiye’deki siyasi gelişmelere bakıldığında iyi-kötü yargılarını belirleyen dinamik olarak işliyor. Dolayısıyla, “ılımlı ve modern” görüşlerine vurgu yapılan Gülen’in “barış, hoşgörü ve dinler arası diyalogu teşvik eden, kar amacı gütmeyen” hareketi söz konusu olduğunda da bu ikili akıl yürütme kolaylıkla Gülen’i ve örgütünü ikiliğin modern tarafına atmaktadır.

Gülen’in kendisi dahi darbenin ardından bir savunma yaptığında söz konusu ikiliğe yani Batı dışı dünyaya yönelik Batı’da yerleşik hakim görme biçimine oynadı (Kardaş ve Balcı 2015). Darbeden yaklaşık 10 gün sonra New York Times’da yayınlanan bir makalesinde yer alan şu ifadeler bu durumu yansıtmaktadır: “Batılı demokrasiler ılımlı Müslümanlar arıyorken, ben ve Hizmet hareketindeki arkadaşlarım, El-Kaide’nin 11 Eylül saldırılarından İslam Devleti’nin gerçekleştirdiği vahşi katliamlara ve Boko Haram’ın adam kaçırma olaylarına kadar, her türlü aşırı şiddete karşı açık bir duruş sergiledik.” (Gülen 2016). Açıkça görüldüğü gibi Gülen, özetle, dünyadaki şiddet yanlısı “İslamcı” hareketlere kıyasla, mensubu olduğu hareketi “ılımlı Müslümanlar” olarak tanımlamıştır. Gülen’in bu ifadeleri adeta Fuller’in çalışmasının başında alıntılanan yazısında kullandığı ifadeler ile örtüşmektedir. Fuller’e (2016) göre:

Ciddi bir konudan bahsediyoruz: İslamiyet’in geleceğini hangi hareket temsil edecek? IŞİD? El-Kaide? Müslüman Kardeşler? İslamcı hareketlere yenileri eklense de, Hizmet’i [Gülen örgütü] makul, ılımlı, toplumsal anlamda yapıcı ve açık görüşlü teşkilatlar listesinde üst sırada tutarım. Hizmet bir kült değildir, modernleşen ana İslam akımının merkezinde yer almaktadır.

Bu görme biçimi, Gülen örgütünü Erdoğan söz konusu olduğunda tercih edilebilir kılan kurucu bir başlangıç işlevi görmektedir. Örneğin New York Times'ta 2 Mayıs 2014'te yayımlanan editoryal yorumda Erdoğan ve Gülen'i aynı cümlede şu şekilde yer vermiştir: "Erdoğan İslamcı bir hükümetin lideri, Gülen ise iyi eğitilmiş ve profesyonel Türklere hitap eden Sünni İslam'ın ılımlı ve Batı yanlısı bir koluna öncülük ediyor".⁸

Yukarıdaki örnekleri bir araya getiren diğer bir ifadeyle hepsini yaklaşık aynı sonuca vardıratan temel akıl yürütme nedir diye sorulduğunda yanıtın kolaylıkla "iyi/modern Müslüman" ile "İslamcı/kötü Müslüman" üzerine kurulu ikilik olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle darbe girişimini Türkiye'deki aktörlere yönelik yerleşik görme biçiminden geçerek yorumlayan Batı sağı kaçınılmaz bir şekilde darbe girişimini ve ona karşı direnen kalabalıkları önemsizleştiren ve bunun karşılığında Türkiye'de darbenin temel sorumlusu görünen Gülen'i temize çıkaran bir sonuca varmaktadır. "İyi Müslüman - kötü Müslüman" ikiliği nedir ve Batı'daki sağ medya, entelektüeller ve siyasetçiler söz konusu olduğunda Türkiye'ye dair yargıları nasıl belirliyor? Modern, Batı-yanlısı, laiklik ile sorunu olmayan, İslam'ın Batı dinleri ile diyalog yüzünü temsil eden Müslümanlar ya da Müslüman hareketler, bunlar Gülen örneğinde olduğu gibi bir dini cemaat yapılanması olsa bile, "iyi Müslüman" kategorisine dahil edilip "kötü Müslüman'ın" karşısında konumlandırılıyor. "Kötü Müslüman" ise bu ikilikte laiklik ile sorunu olan, modern dünyanın gereklerine yeterince ayak uyduramayan hatta direnç gösteren, İslam'ı bir diyalogun ve müzakerenin muhatabı değil diğer dinler karşısında "doğru" ve "hak din" olarak görmekte ısrar eden kriterleri ile ayrı bir kategori olarak inşa ediliyor. Bu, Müslüman dünyasında El-Kaide, IŞİD gibi terör örgütlerinden Müslüman Kardeşler gibi siyasi/dini hareketlere kadar açılan geniş bir yelpaze için geçerli bir kategori işlevi görmektedir.

Özellikle Batı'daki sağ cemahtaki hegemonik ve itiraz edilemez bir hal alan Gülen hareketinin "iyi Müslüman" kategorisine dâhil edilmesi nasıl mümkün olmuştur? Yukarıdaki argümanı tekrarlamak gerekirse, bunun nedeninin söz konusu okuma biçiminin "iyi Müslüman" ve "kötü Müslüman" arasında mümkün ve düşünülebilir bir ikilik ortaya koyması olduğu söylenebilir. Mahmood Mamdani'nin (2005) açıkça gösterdiği gibi, bu ikilik Batı'nın İslam dünyasındaki toplumları disipline etmesini, kontrol altına almasını, sağlayacak önemli bir anahtardır. Peki, bu nasıl işliyor? İslam dünyasındaki

toplumları disipline etmek için Batı'nın şiddet içeren “İslamcı” hareketleri kullanması noktasında bu işleyiş açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin, 24 Eylül 2014 tarihinde BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmada, Barack Obama (euronews.com 2014) şunları söylemiştir: “Dünyanın, özellikle Müslüman toplulukların El-Kaide ve IŞİD gibi örgütlerin ideolojisini açık, güçlü ve kararlı bir şekilde reddetme zamanı gelmiştir.”⁹ Obama'nın suça bulaşmamış Müslüman topluluklardan talep ve emirleri, Michel Foucault'un (1995) daha büyük bir topluma disiplin getirmeye yönelik stratejiler ve mantık unsurlarına ilişkin kaleme aldığı klasik çalışması “Hapishanenin Tarihi”ndeki iddialarını anımsatmaktadır. Foucault'a (1995: 129) göre, “ceza-yı veren, üçüncü bir tarafın müdahale edemeyeceği şekilde, mutlak ve kapsayıcı bir güç kullanmalı ve düzeltilecek birey kendisine uygulanacak güce tamamen maruz kalmalıdır”. Ancak, sosyal dünyada iktidar “tüm toplumsal alanı kapsama” eğilimine ihtiyaç duysa da, bu durum sadece parmaklıklar ardındaki mahkûmlar için uygulanma imkânına sahiptir. Cezaevinin duvarları dışında bireyler “tamamen soyutlanamaz” ve bütün topluma “tam bir güç” uygulamak imkânsızdır. Bu noktada, mahkûmlar toplumun tamamını disipline etmede devreye girer ve hapishane toplumun kendisini otokontrol ile disipline altına almasını mümkün kılar.

Toplumdaki “bağımsız” bireylerin hapishanedeki mahkûmlar üzerinden disipline edilmesi gibi, şiddet eylemlerinde hiçbir rol oynamayan kalabalıkları oluşturan Müslüman çoğunluklar da şiddete başvuran Müslümanlar üzerine geliştirilen söylemler yoluyla disipline edilmektedir. Bu, “kötü Müslüman'ın” Batı'nın hükmettiği dünyada üslendiği ana işlevdir ve tam da bu noktada stratejinin ikinci aktörü yani “iyi Müslüman” devreye girer. “Şiddet yanlısı olmayan Müslümanların” aslında kim olduklarını tekrar tekrar dile getirmeden “onların” kim olmadığından bahsetmek, sıradan Müslümanların samimiyetlerini kanıtlayabileceği bir kimlik oluşturamamaktadır. Böylece, Batı'nın modernliğine saygı duyan görünürdeki örneklerin varlığı, şiddet yanlısı gruplar kınanırken sıradan Müslümanların yaşadıkları karışıklık meselesini çözmelerine yardımcı olur. Batı değerlerine saygı ve şiddet yollarına karşı durma söz konusu olduğunda, Gülen hareketi, “barış, hoşgörü ve dinler arası diyalogu teşvik eden” bu sözde “iyi” Müslüman grupların ideal bir örneğidir. Dolayısıyla tam da bu işlevinden dolayı *Georgia La Grange College* bünyesinde siyaset bilimi profesörü olarak görev yapan John A. Turess gibi Batılı uzmanlar, Gülen'in Türkiye'ye iadesinin “hapis ve/veya idam ceza-

sına çarptırılması ile bitmeyeceğini” kolayca öngörebilirler (Turres 2016). Çünkü ona göre, böyle bir iadenin gerçekleşmesinden sonra “hiçbir ılımlı Müslüman Amerika Birleşik Devletleri'nin doğru olanı yapacağına güvenemeyeceğinden, bu durum aynı zamanda Amerika'nın Ortadoğu politikasının sonuna gelindiğine işaret edecektir.”

Ya AK Parti'ye Yararsa: İktidar Nefreti Üzerinden Darbeyi Okumak

Darbe girişiminin başarısız olduğu gün, yani 16 Temmuz 2016 tarihinde, Batı solunun önemli gazetelerinden *Guardian*'ın çevrimiçi sayfasında bütün gün boyunca Fethullah Gülen'in demeci “Türkiye darbesi Erdoğan rejimi tarafından sahnelenmiş olabilir” (Khan 2016) başlığıyla yer aldı. Başlıktan da anlaşılacağı üzere yazı, darbenin Erdoğan'ın daha fazla iktidar için tezgâhladığı bir oyundan ibaret olduğunu savunuyordu. Bu düşünce sadece Gülen'in fikri değildi, özellikle darbe girişiminin ardından geçen ilk hafta boyunca sol çevrede darbenin Erdoğan rejiminin bir taktiği olduğu fikri epey kabul gören bir dil olarak dolaşıma girdi.¹⁰ Örneğin Türkiye çalışmaları ile bilinen Erik-Jan Zürcher, hükûmetin darbeyi bizzat organize etmese bile, böyle bir darbe tehlikesinden önceden haberdar olduğunu ve darbe sonrasında neler yapacağını (görevden almalar vs.) öncesinde planladığını ileri sürmüştür.¹¹ Bu ihtimali, yani darbenin Erdoğan tarafından muhalefeti yok etmek için tezgâhlandığını ima eden temel analogi ise Reichstag yangını olmuş ve sağ kadar sol da bunu dolaşıma sokmuştur (Kadioğlu 2016). Buna göre tıpkı Hitler'in Reichstag yangınına muhalefeti tasfiye için kullandığı gibi, Erdoğan da gerçekliğinden şüphe duyulan darbe tezgâhını muhalefeti tasfiye için kullanacaktır.¹² Darbe girişiminin tezgahlanan bir şey olduğu konusunda Batı solu çok fazla ısrarcı olmasa da, darbe girişiminin Erdoğan'ın iktidarını güçlendireceği ihtimali hem darbeye hem de darbe sonrası sürece bakışın temel belirleyeni oldu.

Columbia Üniversitesi'nden İran çalışmaları ile tanınan ve Türkiye'ye dair kısa analizlere imza atmış olan Hamid Dabashi Facebook hesabından¹³ darbe ve sonrasına ilişkin bir paragrafık çok sayıda yorumda bulundu. Darbe girişiminin başarılı olması durumunda Türkiye'nin Mursi yönetimi altındaki Mısır gibi olacağını kabul eden Dabashi, darbeden bir gün sonra yaptığı paylaşımda “ne diktatör politikacılar ne de askeri cunta” şeklinde özetlenecek bir tavır takındı. Bu ilk yorumun ardından darbe sonrası ilan edilen olağanüstü hal uygulaması ve hükûmetin bu kapsamda attığı adım-

ları eleştirisinin merkezine alan Dabashi, 8 Ağustos 2016'da yine Facebook hesabında paylaştığı bir yorumda, Erdoğan'ı yirminci yüzyılın bütün faşist ve otoriter isimleri ile karşılaştırarak "Erdoğan Türkiye'sinin Kim Jong-un'ın Kuzey Kore'sine doğru gittiği" sonucuna vardı. Ona göre Türkiye'de darbe girişimi sonrası süreçte yaşananlar "Hitler Almanya'sı, Mussolini İtalya'sı, Franco İspanya'sı, Ioannis Metaxas'ın Yunanistan'ı, Juan Peron'un Arjantin'indeki devlet destekli faşist fantezilerin gösterisi" olduğu gibi "Stalinci sürgünleri, McCarthy'ci kızıl korkusunu ve Salem Massachusetts tarzı cadı avlarını" andırmaktadır. Dabashi'nin darbe sonrası uygulamalara yönelik bu yaklaşımı ve görme biçimi kaba hatlarıyla Batı'daki sol entelektüel, gazeteci ve siyasetçilerin yaklaşımını özetlemektedir.

Batı'daki sol entelektüeller (David Harvey'den Étienne Balibar'a kadar çok sayıda isim) *Open Democracy* web sayfasında yayınladıkları ve Avrupa kurumlarını muhatap alan bir mektup ile darbe sonrası tasfiyeleri eleştirdikten sonra şu ifadeyi kullandılar: "Tüm kanıtlar darbenin Türk hükûmeti için muhalefetin rolünü ve onların demokratik denetim işlevini sınırlandırmak için bir fırsata dönüştürüldüğünü göstermektedir" (Spinelli 2016). Bu yorum Batı'nın iki saygın ve sol kesimde muteber gazeteleri *Guardian* ve *New York Times*'in ayrı ayrı yayınladıkları iki editoryal yorumdaki tanımlama ile örtüşmektedir. Her iki gazete de darbe girişimi sonrası süreç "karşı-darbe" olarak tanımlanıp darbe girişimini bertaraf eden Erdoğan'ın yeni bir darbeyi uygulamaya koyduğu savunulmuştur (The Editorial Board 2016; Editorial 2016). Dolayısıyla bu, darbenin Erdoğan için Reichstag yangını işlevi göreceği kehanetinin ya da öngörüsünün gerçekleşmesi anlamına geliyordu ve bu nedenle Batı solu darbe sonrası önlemleri darbecilerin cezalandırılması bağlamında değil Erdoğan'ın elini ne kadar güçlendirme potansiyeli taşıdıkları ölçüsü üzerinden okudu. Henüz darbenin başarısız kılındığı gün, yani 16 Temmuz 2016 tarihinde, Batı solunun önemli yayın organlarından *New Statesman* başarısız darbenin Erdoğan'a daha fazla baskı için bahane olacağı temelinde bir analiz yayımlamış ve bir anlamda darbe sonrası gelişmelere bakmada sol için temel kriteri ortaya koymuştur (Sayarer 2016).

Faşizm ile karşılaştırma ve darbe girişimi sonrası alınan önlemleri faşizmin somut örnekleri olarak sunma¹⁴ gibi temel bakma biçiminin yanı sıra, söz konusu yeni "faşist yapıya" bir ideoloji vermek gerektiğinde Batı solu cevabı tıpkı Batı sağı gibi İslamlaşmada buldu (Cockburn 2016). Türkiye siyaseti

üzerine sol literatürü besleyen en önde gelen isimlerden biri olan Cihan Tuğal, *Open Democracy* için yazdığı “Türkiye darbesinin sonrası: Yeni-Faşizm ile Bonapartizm Arasında” başlıklı yazısında bu ayrıntıya işaret edip İslamlaşmanın nasıl geri döndüğüne dair bir açıklama formüle etmiştir. Buna göre, “iki savaş arası dönem İtalya’sı ve Almanya’sında olduğu gibi klasik faşist rejimlerden farklı olarak Türk rejimi (İslamcı) sivil kökleri ile başlangıçta epey sorun yaşadı (Erdoğan hükûmeti açık bir şekilde ilk birkaç yılında kendisini İslamcılıktan ayırdı). Fakat yeni rejim tedrici bir şekilde önceden kendisinden ayırttığı kitleleri ve sivil çevreleri yeniden mobilize etmeye başladı.” (Tuğal 2016) Dolayısıyla Tuğal, Erdoğan yönetimi altındaki faşizmin imkânını İslamlaşmanın bir siyaset etme biçimi olarak geri dönüşünde bulmakta ve yeni rejimin bu ideolojik yeniden yapılanmasını yeni-faşizmin en temel semptomu olarak sunmaktadır. Tuğal’ın bu akıl yürütmesi, yani Erdoğan’ın kontrolü altındaki Türkiye’nin kitleler ile İslamcılık üzerinden kurduğu yeni ilişkinin, darbe ile birlikte daha da sağlamlaşması sayesinde büyük tasfiyenin başlayacağı yönündeki katı inanç büyük ölçüde Batı’daki solun darbeyi ve darbe sonrası süreci okumasındaki temel unsur olmuştur.

Bu noktada sorulması gereken ilk kritik soru şudur: nasıl oluyor da Batı solu, her gelişmeyi çok fazla detaya girmeden Erdoğan’ın gittikçe faşizme “dönüşen” sözde rejimi için temel semptomlara dönüştürebiliyor? Örneğin, bu darbe girişiminden geleneksel solun yaptığı gibi emperyalist düzenin yeni sahibi Amerika’yı sorumlu¹⁵ görmeyip, doğrudan tüm siyasi dinamikleri Erdoğan özelinde okumakta neden ısrar ediyor? İkinci soru daha çok Batı’daki solun yeni-faşizm argümanını Erdoğan’ın PKK ve PYD ile mücadelesi üzerinden temellendirmesi bağlamında anlamlıdır ve şu şekilde formüle edilebilir: Sol nasıl oluyor da, Erdoğan’ı ya da Ak Parti hükûmetlerini birçok ülke ve uluslararası kuruluş tarafından terör örgütü olarak tanımlanmış olan bir örgüte (PKK) yönelik siyaseti¹⁶ üzerinden tanımlıyor ve konumlandırıyor? Bu iki soruya yine Batı solu içinde bazı antropologların ortaya attığı ve 1990’larda tartışılan temel bir kavram etrafında cevap verilebilir: “*romance of resistance*”, Türkçesiyle “direniş sevdası”. Buna göre, sol entelektüeller temsilcileri mevcut iktidar yapılarına/odaklarına direnen, bu ister silahlı isterse silahsız direniş formunda olsun, hareketlere karşı fazla detaya girmeden sempati besleme refleksine sahip. Yine aynı entelektüeller mevcut iktidar biçimlerini tanımlamada bu sempati besledikleri “direniş” hareketlerine mevcut iktidarların nasıl davrandıklarını temel kıstas olarak almaktadır.

“Direniş sevdası” ifadesi Columbia Üniversitesi’nden antropolog Lila Abu-Lughod’un 1990 yılında kullandığı ve tanımladığı bir kavramdır. Buna göre, antropologlar üzerinde çalıştıkları direniş guruplarına zamanla simpatiyeli olarak görmeye başlıyorlar (Abu-Lughod 1990: 41-55). Tam da bu nedenle söz konusu gurupların içindeki yeni iktidar formunu ıskalamak gibi bir yanılgıya düşmektedirler. Diğer bir ifadeyle, soldaki bu ön kabul, ilgili “direniş” örgütünün nasıl bir yöntem izlediği, nasıl bir toplum ve düzen vaat ettiği gibi “detayların” üzerini örttüğü gibi aslında çok önemli bir ihtimali ıskalamaktadır. Örneğin direnişin başarıya ulaşması durumunda kurulacak yeni düzenin başka tür dışlama ve hükmetme pratiklerinden bütünüyle beri olacağından nasıl böylesine emin olabiliyoruz? Üstelik benzer argümanlarla normalleştirilen hareketlerin iktidarı ele geçirdiğinde nasıl tüm özgürlük alanlarını kapattığına dair elimizde sayısız örnek de mevcut (başta Sovyet deneyimi olmak üzere). Diğer ve bu yazıyı ilgilendiren bir sorun da, bu örgütler ile savaşan mevcut devletleri salt bu savaştan yola çıkarak tanımlama ve anlama sol entelektüelleri örneğin, Türkiye’deki AK Parti iktidarını DAES ile aynı kefeye koymak noktasına (Erem 2016) kadar götürmektedir. Dolayısıyla, sol entelektüeller hem bir özgürlük ihtimali olarak gördüğü örgütleri hem de onunla mücadele eden devlet yapılanmasını çarpıttıkları bir analizle okuyucuları baş başa bırakmaktadır.

Sonuç olarak iktidarın tasfiye ettiği bütün hareket ve isimleri masumlaştıran ve bunun karşısında iktidarı şeytanlaştıran analizler sol literatürde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu tespiti yapmak bizi ‘iktidarın eleştirilmesi yanlış’ ya da ‘iktidarı değil muhalefeti eleştirmek gerekir’ gibi basit çıkarımlara götürmez. Buradaki temel sorun kendisine karşı yapılan darbeyi tasfiye etmeye çalıştığı pratikleri dahi iktidarın şeytanlaştırılması noktasında bir örnek olarak kullanmayı imkânlı kılan akıl yürütmenin kendisidir. Örneğin, *Open Democracy* “Erdoğan’ın siyaseti ile Öcalan’ın siyasetini” karşılaştırıp ilkini otoriter ikincisini ise devrimci siyaset olarak sunan Suriyeli Cihad Hammy’nin yazısına yer verebiliyor. Öcalan ve PKK’yı bir özgürlük şenliği olarak sunabilen ve bunun karşılığında Erdoğan ve AK Parti’yi Nazi Almanya’sı ve diğer faşist rejimlerle kolaylıkla özdeşleştirebilen bu akıl yürütme temelde (Hammy 2016) “direniş sevdası” ile açıklanabilecek bir durumdur. Erdoğan ve AK Parti söz konusu olduğunda kolaylıkla faşizm analizine atlayabilen sol entelektüellerin bu tavrının “direniş sevdası” olarak tanımlana-

bilecek temel akıl yürütmelerinden kaynaklandığı görülmektedir. Aksi takdirde Batı solunun AK Parti'nin Kemalist devlet yapılanması ile mücadele ettiği dönemde, kabaca 2010 öncesi, benzer bir motivasyonla AK Parti'yi bir özgürlük şenliği olmasa da en azından demokratik bir potansiyel olarak sunmasını açıklamak imkânsız olurdu.

Sağ ve Sol'un Ötesinde: Bitmeyen Şarkiyatçı Senfoni

Türkiye'yi ve Türkiye siyasetini, en azından uzun yıllar Bilkent Üniversitesi'nde hocalık yapmasından hareketle, iyi bildiği düşünebilecek tarihçi Norman Stone, darbe girişiminin hemen ardından 17 Temmuz 2016'da yazdığı bir yazıda şöyle bir başlık kullanmıştır: “Modernite'nin ilk hatası Temmuz sıcağında dini yanına almaktı” (Stone 2016). Stone'a göre, ülkedeki laikliği korumakla görevli askerler moderniteyi temsil ederken, kendilerini “kız kardeşlerini aptal şekilsiz elbiselere mahkûm eden ve onları da biralarını yudumlamaktan alıkoyan din-fikirli gericiliğin” karşısına dikilmek zorunda hissetmişlerdi. Sağ ya da sol fark etmeksizin Batı'daki tasvir ve analizlerde söz konusu gericiliğin lideri olarak “sultan” sıfatı atfedilen Erdoğan gösterilmiştir. Örneğin *Economist* dergisi darbe günü yani 15 Temmuz 2016'da (Amerika'da saat farkından dolayı bu tarihte darbenin başarısız olacağı anlaşılmıştı) çıkan analize “Sultan hayatta kaldı” başlığını uygun görmüştür (The Economist 2016). Yine sol basınının muteber isimlerinden Robert Fisk, Erdoğan ve Rusya lideri Viladimir Putin'in Petersburg'daki görüşmesini analiz ettiği 9 Ağustos 2016 tarihli yazısında Erdoğan ve sultan kelimelerini birbirlerinin yerine sıklıkla kullandı (Fisk 2016). Bu yazının solun önemli yayın organlarından olan *Counterpunch*'daki başlığı ise “Sultan ve Çar: Erdoğan Rusya'ya Gidiyor” şeklinde atıldı (Fisk 2016a). *New York Times*'in epey meşhur yazarı Thomas L. Friedman da (2016) darbe girişiminden kısa süre sonra kaleme aldığı yazısının başlığını “Trump ve Sultan” şeklinde attı ve Erdoğan'ın nasıl bir modern dönem sultanına dönüştüğüne dair fikirlerini okuyucularına aktardı.¹⁷

“Sultan”dan ne anlaşıldığını *USA Today*'a yazan akademisyen Glenn Harlan Reynolds daha net ifadelerle açıkladı: “Erdoğan'ın gerçekte yapmaya çalıştığı şey laik Türk devletinin son kalıntılarını da ortadan kaldırıp Türkiye'yi bir İslam devletine dönüştürmektir. Kocaman bir saray inşa etmesi, iktidarını sağlamlaştırması ve İslamcılara sekülerler karşısında ayrıcalıklı kılması sanki kendisine sultan rolü verilmiş bir Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden kur-

maya çalışmak gibi duruyor” (Reynolds 2016). Sultan sıfatının kullanımı sağ hatta aşırı muhafazakâr sağda, sol çevrelerdeki kullanımından çok farklı değildir. Örneğin, David Horowitz’ın aşırı muhafazakâr web sitesinde çıkan bir yazıda daha “korkutucu” bir resim çizmek kaygısıyla “Nükleer Silahlı Bir Hilafet Mi?” başlığı kullanılmıştır (Kilpatrick 2016). IŞİD’in halifelik iddiasının kaybetmeye başladığı bir dönemde çok daha güçlü bir halifelik geldiği uyarısı ile başlayan yazı Erdoğan’ın artık her daim yapmak istediği şeye, yani hilafeti yeniden kurmaya, başarısız darbe girişim ile çok büyük bir adım attığını iddia etmiştir. Peki, bu hilafet kurulduktan sonra IŞİD ne yapacak sorusunu soran yazı, buna elbette yeni Osmanlıcı hilafette o da kendine bir yer bulacaktır cevabını vermektedir. Analogiler IŞİD ile sınırlı değil, yazar yazısının bir yerinde Erdoğan’ın en az İran’daki Ayetullahlar kadar fanatik olduğu bilgisini de sıkıştırıp Türkiye’de ABD’nin kontrolündeki elli nükleer başlıklı silahın bu yeni durumda Erdoğan’ın kontrolüne geçebileceği ve bu saatten sonra artık ABD’nin de bir şey yapamayacağı kehanetinde bulunmaktadır.

Hilafetin ve sultanlığın “doğu despotizmi”nin temel gösterenleri olarak tartışmasız bir şekilde doğru kabul edilmesi bir yana, söz konusu yazıların en temel meselesi resmi olarak kendisini bu şekilde tanımlamayan bir kişiyi (üstelik demokratik yöntemlerle seçilmiş olmasına rağmen) neden başka sıfatlarla değil de ısrarla sultan ve halife gibi kavramlarla karşıladıklarıdır. Soruyu biraz daha detaya inerek sormak gerekirse: *Guardian*’ın karikatüristi Steve Bell, Gezi olaylarının ardından Erdoğan’ı toma olarak çizdiği karikatüründe neden Erdoğan’ın kafasına bir alem (cami kubbelerindeki hilal) kondurma ihtiyacı (Bell 2013) hissetmiştir? Şunu da belirtmek gerekir ki, bu karikatür bir istisna değil, aynı çizer bunu Soma faciasının ardından çizdiği Erdoğan karikatüründe de yapmıştır (Bell 2014). Dolayısıyla burada temel sorun Erdoğan’ın otoriter bir lider olduğunu ya da muhalefetin alanını sınırlandırdığını savunmak, ileri sürmek değil, Erdoğan’ın bütün bu davranışlarının içine doğduğu “doğu despotizminden” kaynaklandığını varsaymak ve bu varsayım üzerinden siyasi analizlerde bulunmaktır. Yani darbe girişiminden önce de sık sık kullanılan (Special Report 2016) “sultan” (ve halife) imgesinin darbenin ardından artık Erdoğan ile özdeş hale getirilip birbirlerinin yerine kullanılır olmaya başlaması bu bölümün ilgilendiği temel meseledir.

Erdoğan'ın “sultan” ve “halife” imgeleri üzerinden doğu despotizm ile özdeşleştirilmesi Batılı yorumcuları kolaylıkla şöyle bir siyaset okumasına götürebiliyor: Batılı, laik ve modern Türkiye tekrar doğu despotizminin kucağına düşmek üzeredir ve tam da bu nedenle Türkiye'nin Batılı, laik ve modern güçlerinin bunu engelleme noktasında atacakları her adım meşrudur. Dolayısıyla darbe girişiminden yaklaşık bir ay önce *Foreign Policy*'de yazan John Hannah detaylı bir Erdoğan “despotizmi” analizi yaptıktan sonra şöyle bir yargıda bulunabiliyor: “Ordunun Türkiye'yi bir İslami diktatörlüğe giden süreçten kurtarmak için Erdoğan'ın üzerine gidebileceği çok da ihtimal dışı değildir.” (Hannah 2016) Benzer bir şekilde yukarıda bahsi geçen Michael Rubin önce *the American Enterprise Institute* sitesinde yayınlanan ardından *Newsweek* tarafından basılan makalesinde sultan ve halife sembollerini Erdoğan ile ilgili olarak kullanmıştır. Rubin'in burada yaptığı Erdoğan'ı zaten bir paket olarak elde hazır olan (uzun bir entelektüel çaba sonrası ne olduğu tanımlanıp katı bir gerçekliğe dönüştürülmüş) doğu despotizminin son örneği olarak tasvir eder bir analiz sunmaktadır (Rubin 2016). Bu analizin “mantıklı” sonucu da Hannah'ın yaptığı gibi Batı yanlısı, laik ve modern Türk ordusunun meşru müdahalesi oluyor ve Rubin'e göre Türk ordusu Mısır'daki Abdul Fettah El-Sisi'nin oyun planını izlemesi durumunda çok da sıkıntı yaşamayacaktır. Dolayısıyla Rubin darbe girişiminin ilk saatlerinde söz konusu girişimi bir “umut” olarak tanımlayıp bu girişimi Türkiye'yi yeniden demokrasiye döndürecek bir gelişme olarak sunabilmiştir (Rubin 2016b).

Doğu söz konusu olduğunda ordunun sivil siyaset ile kıyaslandığında modernleştirici etkisinin öne çıkarılması yeni bir şey değildir. Örneğin bu konuda çalışmaları bugün klasik muamelesi gören DankwardRustow'un (1977:697) Türkiye'ye ilişkin yaptığı modernleşme analizlerinde orduya özel bir önem vermesi önemli ölçüde ordunun Doğu'nun Batı ile ilişkisinde detaya inmeyen ve tam da bu nedenle asimetrik ilişkiyisörsallaştırmayan tavrı nedeniyledir. İslam dünyasında modern dönemin orduları “Yedinci Yüzyıl'dan beri ilk kez İslam ve Batı arasında yeni bir ilişki için tarihsel zemini temizleyen” (Said1978: 304) en temel kurumdur. Özellikle son iki yüzyıldır pişen ve zamanla katı bir gerçekliğe dönüşen bu çıkarım şu şekilde formüle edilebilir: İslam dünyasındaki modernleştirici orduların Batı ile ilişkilerde detaya inmeyen yönetimi, siyasetçilerin öngörülemeyen ve tam da bu nedenle yönetilemeyen sivil iktidarlarına yeğdir. Dolayısıyla,

Doğulu liderler “Doğu despotizminin” semptomlarını göstermeye başladıklarında kendilerini tekrar klasik ilişki biçimine çekecek, Batı standartlarına taşıyacak kurumların bu liderlere yönelik müdahalesi meşru bir pratik olmaktadır. Bu, Türkiye söz konusu olduğunda Soğuk Savaş dönemi darbeler için sık sık gündeme gelen bir analiz olduğu gibi, Soğuk Savaş sonrası 28 Şubat ve 15 Temmuz darbeleri sırasında da devreye giren söylemsel bir strateji olmuştur.

Sonuç

Bu yazı Batı medyası ve entelektüellerinin 15-16 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de gerçekleşen başarısız askeri darbe girişimine ve sonrasında yaşananlara bakışını ele alarak söz konusu bakışın nasıl farklılaştığı ve bu farklı bakışların neden bu şekilde oldukları sorusunu cevaplandırmaya çalışmaktadır. Yapılan analizler, Batı’daki Sağ ve Sol’un darbe girişimi ve sonrasında yaşananları temsil etmeleri noktasındaki farklı akıl yürütmeleri Sol’un görünüşte bir tarafsızlığı yanılgısına bizi götürse de, tıpkı Sağ gibi Sol’un temsilcileri de değer yüklü olduğunu bize göstermektedir. Dolayısıyla bu da bizi çalışmanın üçüncü argümanına götürüyor. Türkiye’deki olguların (darbenin ortadaki açık göstergeleri) ya da pratiklerin Batı’daki Türkiye temsili söz konusu olduğunda ne olduklarının bir önemi yok, bu temsilleri belirleyen şey tarihin uzun pişirme sürecinden geçmiş ve artık katılmış “Doğu despotizminde” karşılığını bulan o sarsılmaz inançtır. Bu tespit, Said’in Şarkiyatçılık kitabındaki temel argümanı hatırlatmaktadır: “Şark’a ya da Şark’ın herhangi bir bölümüne ilişkin ampirik verilerin önemi yoktur; önemli olan Şarkiyatçı tasavvur diye adlandırdığım, meslekten araştırmacılarla da sınırlı kalmayan, Batı’da Şark hakkında düşünmüş kim varsa hepsinin ortak malı olan bir tasavvurdur” (Said 1978: 69). Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de darbe girişiminin ardından yaşanan darbeci aktörlerin tasfiyesi arasındaki neden sonuç ilişkisinin bir önemi yoktur, bütün pratikler ancak “Doğu despotizmi” tasavvurunu besledikleri haliyle anlamlıdır.

Açıklamalar

¹ Bu konuda uzun yıllar Gülen örgütünün ikinci adamı olarak çalışan ve daha sonra 1990’ların sonunda ayrılan Nurettin Veren’in kitaplarına bakılabilir: Nurettin Veren (2007). *Kuşatma*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları; Nurettin Veren (2016). *FETÖ: Cemaate Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Herşey*. İstanbul: Destek Yayınları.

- ² Örneğin, “Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname”. *Resmi Gazete*. Sayı: 29779. 23 Temmuz 2016; “Olağanüstü Hal Kapsamında Kamu Personeline İlişkin Alınan Tedbirlere Dair Kanun Hükmünde Kararname”. *Resmi Gazete*. Sayı: 29818. 1 Eylül 2016.
- ³ Bu önemli iki ismin söz konusu doğu olduğunda aynı yargıda birleşmesini eleştiren bir yazı için örneğin bkz. Ronald Inden (1986). “Orientalist constructions of India”. *Modern Asian Studies* 20 (3): 401-446.
- ⁴ Batı'daki darbe, darbe sonrası ve Erdoğan temsilindeki Şarkiyatçı bakış açısının bir tasviri için bkz. Enes Bayraklı (2016). “Orientalism Reloaded: How Western Media Covered the Coup Attempt in Turkey”. *Seta Perspective*. No: 24. August.
- ⁵ Bu yazıya Türkiye'den yapılan güçlü bir eleştiri ve aşağıdaki alıntıyı Türkçeye çevirirken kullanılan kaynak için bkz. Halil Berktaş (2016). “Fox News'dan, başarısız darbeye hayıflanma kılavuzu”. *serbestiyet.com*. 19 Temmuz. (30.09.2016)
- ⁶ Daniel Pipes, @DanielPipes. “#Erdoğan stole the most recent election in #Turkey and rules despotically. He deserves to be ousted by a military coup. I hope it succeeds”. 12:02 AM - 16 Jul 2016. bkz: <https://twitter.com/DanielPipes/status/754058649354592256>
- ⁷ Aaron David Miller, @aarondmiller2 “#Turkish coup Erdogan was a megalomaniac ruining a great country. Who's going to miss him?”. 12:23 AM - 16 Jul 2016. bkz, <https://twitter.com/aarondmiller2/status/754063744477622272>
- ⁸ The Editorial Board (2014). “Let Mr. Erdogan Fight His Own Battles”. *New York Times*. May 2; Gülen'e yönelik bu tanımlama darbenin hemen ardından CNN'in “Türkiye'deki darbe girişiminden suçlanan adam, Fethullah Gülen kimdir” başlıklı yazıda hatırlanmakta ve Gülen bu tanım merkeze alınarak analiz edilmektedir. Bkz. Amy La Porte, Ivan Watson ve Gul Tuysuz (2016). “Who is Fethullah Gulen, the man blamed for coup attempt in Turkey?”. *cnn.com*. July 16.
- ⁹ “Obama: ISIL is ‘perverting one of the world’s greatest religions’”. *euronews.com*. 24 September 2014. Obama'nın bu açıklamasının bir eleştirisi için bakınız, Ali Balcı (2014: 38-41) . “İŞİD ve Doğu'yu Kuşatan ‘Barbarlık’: Batı'nın Yeni Temsil ve Yönetim Stratejilerine Dair”. *Orta Doğu Analiz* 6 (65).
- ¹⁰ Bu düşünce Amerikalı aşırı sağ neo-Nazi yayın organı The Daily Stormer'da da kendisine yer buldu. Bkz. Andrew Anglin. “Was the Turkish Coup an Erdogan Hoax?”, <http://www.dailystormer.com/...> . July 16. (30.09.2016).
- ¹¹ “maar ik denk dat de regering toch wel op de hoogte is geweest van de dreiging van zoiets als deze coup, en zich daarop voorbereid heeft met heel gedetailleerde draaiboeken voor wat er moest gebeuren.” Zürcher'in katıldığı TV

programının tam hali için bkz. “Erik-Jan Zürcher in Nieuwsuur over de zuivering in Turkije”. www.universiteitleiden.nl/nieuws/2016/07/erik-jan-zurcher-in-nieuwsuur-over-de-zuivering-in-turkije . (30.09.2016).

¹² Bu analogi darbe girişiminin ilk günlerinde liberallerden aşırı sağa kadar birçok isim tarafından kullanıldı. Bkz. Karnitschnig, M. (2016). “Erdoğan’s ‘Reichstag fire’”. <http://www.politico.eu/...> July 22. (30.09.2016); Varol, O. (2016). “Turkey’s Reichstag Fire”. <http://www.huffingtonpost.com/...> July 22. (30.09.2016); Bandow, D. (2016). “Turkey Convulsed by Failed Coup: Turkish Voters, Not Soldiers, Should Topple Erdogan”. <http://www.forbes.com/...> July 17. (30.09.2016); Rubin, M. (2016a). “Turkey’s Reichstag Fire Explaining Erdogan’s long game”. <https://www.commentarymagazine.com/...> August 16. (30.09.2016).

¹³ Hamid Dabashi’nin resmi Facebook sayfası için bkz. <https://www.facebook.com/dabashi>

¹⁴ Sol eğilimleri bulunan ama daha çok liberal bir çizgi izleyen Independent gazetesi daha sonra sileceği Erdoğan’ın kendisine Hitler’i model aldığı temalı bir haberi web sayfasında yayımladı. “President Erdogan’s Turkey is modelled on the Third Reich”, *Independent*, July 23, 2016.

¹⁵ Bu bağlamda analizler için örneğin bkz. Mike Whitney, “The Coup in Turkey has Thrown a Wrench in Uncle Sam’s ‘Pivot’ Plan”. <http://www.counterpunch.org/...>, July 20. 2016; Bill Van Auken. “The Turkish coup, US militarism and the collapse of democracy”. <https://www.wsws.org/en/...> , 22 July 2016.

¹⁶ Batı solunun PKK ve PYD’ye yönelik son dönemde takındığı tavır ile ilgili çok sayıda örnek verilebilir. Örneğin, David Harvey, küçük rezervlerine rağmen Rojava’da kurulan sistemin kapitalist modernitenin tüm dünyada yarattığı krize bir alternatif olabileceğini söylerken, Zizek de Kürtleri (elbette Rojava’da savaşanları) Ortadoğu’nun en ilerici halkı olarak tanımlarken, hem burayı ziyaret etmek hem de Öcalan ile tanışma isteğini dile getirdi. Bkz. “David Harvey: reclaiming the city from Kobane to Baltimore”. roarmag.org. May 26. 2015; “Slavoj Zizek: Kurds Are The Most Progressive, Democratic Nation in The Middle East”. kurdishquestion.com 22 October 2015.

¹⁷ Friedman bu tarihte Amerikan başkan adaylarından biri olan Donald Trump’ı kendi ismiyle kullanırken, Erdoğan için Sultan tabirini tercih etmesi de bu noktada epey anlamlı.

¹⁸ Bu Said’in (1978: 47) Henry Kissenger ve Lord Cromer arasında yaptığı karşılaştırmada vardığı sonuca benzer, Cromer ile karşılaştırıldığında Kissenger’in Doğu’ya dair tespitleri objektif gibi görünse de, aslında aynı değer yüklü yargının hem çıktısı hem taşıyıcısıdır.

Kaynaklar

- “Erik-Jan ZÜRCHER in Nieuwsuur over de zuiveringen in Turkije”. www.universiteitleiden.nl/nieuws/2016/07/erik-jan-zurcher-in-nieuwsuur-over-de-zuiveringen-in-turkije [Erişim: 20.10.2016].
- “Obama: ISIL is ‘perverting one of the world’s greatest religions’”. <http://www.euronews.com/2014/09/24/obama-isil-is-perverting-one-of-the-world-s-greatest-religions> , [Erişim: 20.10.2016].
- “President Erdogan’s Turkey is modelled on the Third Reich”. *Independent*. July 23, 2016.
- Abu-Lughod, Lila (1990). “The romance of resistance: Tracing transformations of power through Bedouin women”. *American Ethnologist* 17 (1): 41-55.
- Anadolu Ajansı (2016). *Dakika Dakika FETÖ’ nün Darbe Girişimi*. İstanbul: Anadolu Ajansı Yayınları.
- Anglin, Andrew (2016). “Was the Turkish Coup an Erdogan Hoax?”. <http://www.dailystormer.com/was-the-turkish-coup-an-erdogan-hoax/> July 16. [Erişim: 17.07.2016].
- Auken, Bill Van (2016). “The Turkish coup, US militarism and the collapse of democracy”. <https://www.wsws.org/en/articles/2016/07/22/pers-j22.html> 22 July. [Erişim: 20.10.2016].
- Balcı, Ali (2014). “İŞİD ve Doğu’yu Kuşatan ‘Barbarlık’: Batı’nın Yeni Temsil ve Yönetim Stratejilerine Dair”. *Ortadoğu Analiz* 6 (65): 38-41.
- Bayraklı, Enes (2014). “Orientalism Reloaded: How Western Media Covered the Coup Attempt in Turkey”. *Seta Perspective*.
- The Economist* (2016). “The sultan survives, In Turkey, a failed coup against President Recep Tayyip Erdogan”. *The Economist*. July 15.
- Bell, Steve (2013). “Steve Bell on Recep Tayyip Erdoğan – cartoon”. *The Guardian*. 13 June.
- (2014) “Steve Bell on the unrest after the Turkish mine disaster – cartoon”. *The Guardian*. 15 May.
- Berktaş, Halil (2016). “Fox News’dan, başarısız darbeye hayıflanma kılavuzu”. <http://serbestiyet.com/yazarlar/halil-berktay/fox-newsdan-basarisiz-darbeye-hayiflanma-kilavuzu-704633> [Erişim: 19.07.2016].
- Cockburn, Patrick (2016). “President Erdogan could be using the coup against him to turn Turkey towards full-scale Islamisation” *Independent*. 18 July.
- Denkler, Thorsten (2016). “Türkei nach dem Putschversuch: Erdoğan allmächtig”. *Süddeutsche Zeitung*. 16. Juli. Erişim: 20.10.2016.
- Editorial (2016). “The Guardian view on the week in Turkey: coup – and counter-coup?”. *The Guardian*. 21 July.

- Erem, Onur (2016). “Samir Amin: AKP ile İŞİD’in zihniyeti farksız” (Röportaj). *Birgün*. 4 Eylül.
- Fisk, Robert (2016). “Erdogan’s meeting with Putin will tell us what the future holds for Syria”. *Independent*. August 9.
- (2016a). “The Sultan and the Tsar: Erdogan Travels to Russia”. <http://www.counterpunch.org/2016/08/09/the-sultan-and-the-tsar-erdogan-travels-to-russia/>. August 9. [Erişim: 20.10.2016].
- Foucault, Michel (1995). *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*. İngilizceye Çev. Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- Friedman, Thomas L. (2016). “Trump and the Sultan”. *The New York Times*. July 20.
- Fuller, Graham E. (2016). “The Gulen Movement Is Not a Cult — It’s One of the Most Encouraging Faces of Islam Today”. *Huffington Post*. July 22.
- Gulen, Fethullah (2016). “I Condemn All Threats to Turkey’s Democracy”. *New York Times*. July 25.
- Hammy, Cihad (2016). “Two visions of politics in Turkey: authoritarian and revolutionary”. <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/cihad-hammy/two-visions-of-politics-in-turkey-authoritarian-and-revolutionary> 20 August. [Erişim: 20.10.2016].
- Hannah, John (2016). “How Do You Solve a Problem Like Erdogan?”. <http://foreignpolicy.com/2016/06/15/how-do-you-solve-a-problem-like-erdogan/> June 15. [Erişim: 20.10.2016].
- Inden, Ronald (1986). “Orientalist constructions of India”. *Modern Asian Studies* 20 (3): 401-446.
- Kadıoğlu, Ayşe (2016). “Coup d’état attempt: Turkey’s Reichstag fire?”. <https://www.opendemocracy.net/ay-e-kad-o-lu/coup-d-tat-attempt-turkey-s-reichstag-fire> July 16. [Erişim: 20.10.2016].
- Kardaş, Tuncay and Ali Balcı (2016). “Why does the West love the Gulen movement so much?”. *Middle East Monitor*. 29 July.
- Khan, Amana Fontanella (2016). “Fethullah Gulen: Turkey coup may have been ‘staged’ by Erdoğan regime”. *The Guardian*. 16 July.
- Kilpatrick, William (2016). “A Nuclear-Armed Caliphate?”. <http://www.frontpage-mag.com/fpm/263722/nuclear-armed-caliphate-william-kilpatrick> August 3. [Erişim: 10.09.2016].
- La Porte, Amy vd. (2016). “Who is Fethullah Gulen, the man blamed for coup attempt in Turkey?”. <http://edition.cnn.com/2016/07/16/middleeast/fethullah-gulen-profile/> July 16. [Erişim: 17.07.2016].
- Luttwak, Edward (2016). “Why Turkey’s Coup d’État Failed”. <http://foreignpolicy.com/2016/07/16/why-turkeys-coup-detat-failed-erdogan/> July 16. [Erişim: 17.07.2016].

- Mamdani, Mahmood (2005). *Good Muslim, Bad Muslim: America, the Cold War, and the Roots of Terror*. New York: Harmony Books.
- Peters, Ralph (2016a). "Istanbul terror: Turkey's president pays the price for trying to be friend fanatics" <http://www.foxnews.com/opinion/2016/06/29/istanbul-terror-turkey-s-president-pays-price-for-trying-to-befriend-fanatics.html> June 29. [Erişim: 20.10.2016].
- (2016b). "Turkey's last hope dies". <http://www.foxnews.com/opinion/2016/07/16/turkeys-last-hope-dies.html> July 16. [Erişim: 20.10.2016].
- (2016c). "Turkey and Erdogan: Here comes the (real) caliphate". <http://www.foxnews.com/opinion/2016/07/21/turkey-and-erdogan-here-comes-real-caliphate.html> July 21. [Erişim: 22.07.2016].
- Reynolds, Glen Harlan (2016). "Turkey's new sultan". <http://www.usatoday.com/story/opinion/2016/07/20/turkey-coup-islam-erdogan-sharia-sultan-caliphate-crackdown-democracy-column/87344676/> July 20. [Erişim: 22.07.2016].
- Reynolds, Michael A. (2016). "Damaging Democracy: The U.S., Fethullah Gülen, and Turkey's Upheaval". *The Foreign Policy Research Institute*. September 26. <http://www.fpri.org/article/2016/09/damaging-democracy-u-s-fethullah-gulen-turkeys-upheaval/> [Erişim: 20.10.2016].
- Rubin, Michael (2015). "Reconsidering Fethullah Gülen". *commentarymagazine.com* May 20.
- (2016). "Will There Be a Coup Against Erdogan in Turkey?". *Newsweek*. March 24.
- (2016a). "Erdogan Has Nobody to Blame for the Coup But Himself". <http://foreignpolicy.com/2016/07/15/erdogan-has-nobody-to-blame-for-the-coup-but-himself/> July 15. [Erişim: 30.09.2016].
- (2016b). "Why the coup in Turkey could mean hope". <http://nypost.com/2016/07/15/why-the-coup-in-turkey-could-mean-hope/> July 15. [Erişim: 30.09.2016].
- (2016c). "Turkey's Reichstag Fire Explaining Erdogan's long game". <https://www.commentarymagazine.com/articles/turkeys-reichstag-fire/> August 16. [Erişim: 18.08.2016].
- Said, Edward W. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Sayarer, Julian (2016). "Turkey's failed coup hands Erdoğan the pretext for further repression". *New Statesman*. 16 July.
- Special Report: Turkey. "Erdogan's new sultanate". *The Economist*. February 6. 2016.
- Spinelli, Barbara (2016). "An open letter on the attempted coup in Turkey". <https://www.opendemocracy.net/barbara-spinelli-et-al/open-letter-on-attempted-coup-in-turkey> 24 July. [Erişim: 24.07.2016].

- Stone, Norman (2016). “Modernity’s first mistake was to take on religion in the July heat”. *The Times*. July 16.
- The Editorial Board. “Let Mr. Erdogan Fight His Own Battles”. *New York Times*. May 2. 2014.
- The Editorial Board (2016). “The Counter-Coup in Turkey”. *New York Times*. July 16.
- Tugal, Cihan (2016). “Turkey coup aftermath: between neo-fascism and Bonapartism”. <https://www.opendemocracy.net/cihan-tugal/turkey-coup-aftermath-between-neo-fascism-and-bonapartism> 18 July. [Erişim: 18.07.2016].
- Tures, John A. (2016). “Extraditing Gulen to Turkey Would Ruin America’s Middle East Policy”. *Huffington Post*. July 19.
- Veren, Nurettin (2007). *Kuşatma*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Veren, Nurettin (2016). *FETÖ: Cemaate Dair Duyulmayan, Konuşulmayan, Bilinmeyen Her şey*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Rustow, D. A. (1977). “The Political Impact of the West”. *Political Modernization in Japan and Turkey*. Ed. R. E. Ward ve D. A. Rustow. Princeton: Princeton University Press.
- Whitney, Mike (2016). “The Coup in Turkey has Thrown a Wrench in Uncle Sam’s “Pivot” Plan”. <http://www.counterpunch.org/2016/07/20/the-coup-in-turkey-has-thrown-a-wrench-in-uncle-sams-pivot-plan/> July 20. [Erişim: 20.07.2016].

Poverty of Criticism: Reading The July 15 Coup Attempt FromThe West

Ali Balcı*
Yıldırım Turan**

Abstract

This study is about how the failed 15 July 2016 coup in Turkey is represented in the West. Given the fact that a distorted representation reigned in the Western media, this study primarily asks why the Left and the Right presented almost similar picture about the 15 July coup attempt. In order to reply this question, the paper utilizes two concepts, “good Muslim vs. bad Muslim” and “the romance of resistance”. According to the first, the Right presented a distorted picture of the coup attempt because its mentality based on “good Muslim vs. bad Muslim” makes Gulen, the coup maker, innocent and Erdogan source of evil respectively. As for the Left, it perceived Erdogan as the absolute leader and all others including Gulen as oppositional movements. Therefore, the Left was poisoned by the fear that what if the coup is utilized by Erdogan for a greater power.

Keywords

5 July 2016 coup attempt, the Western media, The left, the Right, Orientalism

* Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations – Sakarya/Turkey
alibalci@sakarya.edu.tr

** Assist. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations – Sakarya/Turkey
yildirimturan@sakarya.edu.tr

Нищета критики. Прочтение Западом путча 15 июля

Али Балджи*
Йылдырым Туран**

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется то, как на Западе представляется неудавшийся путч 15 июля 2016 в Турции. Учитывая тот факт, что в западных СМИ царит искаженное представление, авторы прежде всего задаются вопросом о том, почему и «левые» и «правые» почти одинаково представляют картину о попытке государственного переворота 15 июля. Для рассмотрения этого вопроса в статье используются две концепции: «хороший мусульманин против плохого мусульманина» и «романтика сопротивления». Согласно первой, «правые» представляют искаженную картину попытки переворота, поскольку их восприятие основано на представлении «хороший мусульманин против плохого мусульманина», которое делает Гюлена, автора переворота, невинным, а Эрдогана, соответственно, источником зла. Что касается «левых», то они воспринимают Эрдогана как абсолютного лидера, а всех остальных, в том числе Гюлена, как оппозиционные движения.

Ключевые слова

путч 15 июля 2016 года, западные СМИ, левые, правые, ориентализм.

* Доц. д-р., Университет Сакарья, факультет политических наук, кафедра международных отношений – Сакарья / Турция
alibalci@sakarya.edu.tr

** Доц. д-р., Университет Сакарья, факультет политических наук, кафедра международных отношений – Сакарья / Турция
yildirimturan@sakarya.edu.tr